

Markkinoiden saatanallinen mylly ja nykyajan valtio

Mitä Polanyi tarkoittaa markkinayhteiskunnalla?

Risto Heiskala

Taloushistorioitsija Karl Polanyi kuvaa vuonna 1944 julkaistussa teoksessaan *The Great Transformation* markkinayhteiskuntaa sanomalla, että se on ”taloudellinen järjestelmä, jota kontrolloivat, ohjaavat ja hallitsevat yksin markkinat; järjestyksestä huolehtiminen hyödykkeiden tuotannossa ja jaossa on luovutettu tälle itseohjautuvalle mekanismille” (Polanyi 1944, 68). Hänen mukaansa on syytä puhua historiallisesti ainutlaatuisesta sivilisaatiosta: ”ennen meidän aikaamme ei koskaan ole ollut taloutta, joka — edes periaatteessa — olisi ollut markkinoiden kontrollissa... vaihtamalla saavutettu hyöty ja voitto eivät koskaan aikaisemmin näyttelleet merkittävää osaa inhimillisessä taloudessa. Vaikka markkinainstituutio oli suhteellisen yleinen myöhäisestä kivikaudesta alkaen, sillä ei ollut kuin satunnainen rooli yhteisessä taloudelliseen elämään.” (Mts. 43.)

Tämän päivän lukijalle tällaiset väitteet vaikuttavat ensinäkemältä peräti oudoilta. Mitä oikein tarkoitetaan taloudella, jos sillä ei tarkoiteta juuri hyödykkeiden tuotannon ja jaon välitteistä organisointia eli markkinoita? Polanin vastaus tähän on, että sillä voidaan käsitellä yleisemmin sitä tapaa, jolla yhteiskunta huolehtii säilymisehtojensa tuottamisesta. Tästä perspektiivistä voimme ymmärtää väitettä, jonka mukaan markkinoilla on ennen Polanin markkinayhteiskunnaksi kutsumaa sivilisaatiota ollut vain marginaalinen rooli taloudessa. Niitä joko ei ole esiintynyt tai ne ovat toimineet muiden taloutta organisoivien periaatteiden alaisuudessa.

Polanyi esittää kolme tällaista periaatetta: vastavuoroisuus, uudelleenjako ja kotitaloudellisuus (householding). Vastavuoroisuudesta puhutaan silloin kun esimerkiksi sukupuolen, maantieteellisen sijainnin tai yksilöllisen kyvykkyyden mukaan eri tehtävien suorittamiseen valikoituneet ryhmät vaihtavat vastavuoroisesti tarvitsemiaan hyödykkeitä ”päittäin”. Uudelleenjaossa puolestaan on kysymys vaih-

dosta, joka kasaa rikkautta jollekin yhteiskunnan erityisryhmälle tai osa-alueelle. Kun vastavuoroisuus noudattaa symmetrian kaavaa, noudattaa uudelleenjako puolestaan sentrisyyden kaavaa. Polanyi viittaa ensimmäisen periaatteen yhteydessä mm. Malinowskin tutkimiin Länsi-Melanesian heimoihin ja jälkimmäisen yhteydessä mm. pyramidien rakentamiseen Egyptin uuden valtakunnan aikana. Kotitaloudellisuuden periaatteen osalta Polanyi puolestaan viittaa antiikin Kreikkaan ja siellä toteutuneeseen tuottamiseen kotitalouden omaan tarpeeseen. Aristoteles johti *Politiikka*-teoksessa nykyisin paradoksaalisesti markkinataloustiedettä tarkoittavan sanan ekonomia juuri tästä tuottamisesta kotitalouden (oikos) omaan tarpeeseen.

Vaikka Polanyi kehritteleekin markkinavaihdolle vaihtoehtoiset taloutta organisoivat periaatteet nimetyissä yhteyksissä, hänen yleinen väitteensä on laajempi: ”Karkeasti pitää paikkansa, että kaikki tuntemamme taloudelliset järjestelmät aina Länsi-Euroopan feodalismiin päätymiseen asti olivat organisoituneet joko vastavuoroisuuden, uudelleenjaon tai kotitaloudellisuuden periaatteen tai näiden kolmen jonkin kombinaation varaan... hyödykkeiden järjestelmällinen tuotanto ja jako ohjautui suuressi vaihtelevien yksittäisten motiivien ansiosta, joita käyttäytymisen yleiset periaatteet kanavoivat. Hyöty ei ollut vallitseva näiden motiivien joukossa. Tapa ja laki, magia ja uskonto yhdessä saivat aikaan sen, että yksilö mukautui käyttäytymissääntöihin, jotka viimekädessä varmistivat hänen funktionaalisuutensa taloudellisessa järjestelmässä.” (Polanyi 1944, 54–5.) Niinpä markkinayhteiskunta sivilisaationa on taloudellinen erityisessä mielessä. Sen perustana nimittäin on motiivi ”joka vain harvoin on tunnustettu päteväksi ihmisyyhteiskuntien historiassa, ja jota varmasti ei koskaan aikaisemmin ole kohotettu jokapäiväisen toiminnan ja käyttäytymisen oikeuttajan tasolle, nimittäin hyöty.

Itseohjautuvien markkinoiden järjestelmä on ainutlaatuinen siinä mielessä, että se on johdettu tästä periaatteesta.” (Mts. 30.)¹

Polanyi katsoo, että alistaisena periaatteena toimivien markkinoiden mainittavampi laajeneminen alkoi 1500-luvun seutuvilla. Itse markkinayhteiskunnan synnyn hän kuitenkin ajoittaa vasta 1800-luvun taitteen Englantiin, jossa voidaan katsoa paitsi hyödykkeiden myös tuotannon tekijöiden (maa, työ, pääoma) saaneen markkinamekanismin mukaisesti määräytyvän hinnan (maankorko, rahapalkka, korko).² Tämä on Polanyille siinä mielessä ratkaiseva siirtyminen, että rahassa aletaan mitata asioita, joita ei hänen mukaansa yksinkertaisesti voida jäänöksettömästi rahassa mitata eli inhimillistä elämänaktiiviteettia (työ), luontoa (maa) ja vaihtamisen välinettä (raha). Hän kutsuikin modernin taloustieteen kolmea perustavaa tuotantontekijää ”kuvitteellisiksi tavaroiksi”, joilla markkinayhteiskunta lepää.³ Globaaliin loistoonsa tämä mainitun kolmen kulttuurisen muodon varassa toimiva markkinayhteiskunta oli noussut I maailmansodan aattona eli vuonna 1914, jolloin se kattoi ”jokaisen maapallon kolkkan, kaikki sen asukkaat ja vielä syntymättömät sukupolvet, yhtä hyvin fyysiset henkilöt kuin ne kuvitteelliset oliot, joita kutsutaan korporeaatioiksi” (mts. 130).

Elämmekö markkinayhteiskunnassa?

Polanyille markkinayhteiskunta on yksi mahdollinen tapa reagoida teollisen vallankumouksen luomiin uusiin tuotantollisiin mahdollisuuksiin. Sen ytimessä on usko siihen, että yhteiskunnallinen synteesi toteutuu parhaiten mahdollisimman rajoittamattomien markkinavoimien ”näkyvätöiden käden” ohjauksessa. Termi markkinayhteiskunta ei kuvaakaan markkinoita yleensä vaan ainoastaan sikäli kun ne on nostettu yhteiskunnallisen synteessin yksinomaiseksi rakenneperiaateeksi. Kysymykses-

sä on siis talouden ja politiikan ehdottoman erottelun ohjelma.⁴

Polanyin mukaan rajoittamaton markkinayhteiskunta romahtaa aina välttämättä omaan mahdottomuuteensa. Tästä syystä se on historiallisesti spesifi ja ohimenevä muodostuma. Polanyi ajoittaa markkinayhteiskunnan 1800-luvun alun ja 1920-luvun lopun väliselle ajanjaksolle ja määrittää sen erityisluonnetta neljällä eri tekijällä. Ensimmäinen näistä on vuosien 1815 ja 1914 väliin ajoittuva kansainvälinen voimatasapainojärjestelmä, joka sata vuotta esti sodat suurvaltojen välillä. Toinen tekijä on kansainvälinen sitoutuminen kultakannan takaamaan rahaan, joka purkautui vuosien 1931-36 välisenä aikana maailmantalouden keskusmaiden yksi kerrallaan luopuessa kultakannasta.⁵ Kolmas tekijä on liberaali valtio, jonka puuttuminen markkinatalouden toimintaan pyritään pitämään minimissä. Viimeinen ja kaiken ytimen muodostava tekijä on sellainen itseohjautuvien markkinoiden järjestelmä, joka kattaa myös tuotantontekijät. Se sai alkunsa Englannissa 1795, kun työvoiman liikkuvuutta rajoittavat säännökset poistettiin ja astui varsinaisesti voimaan 1834, kun minimitoimeentulon sekä työssä oleville että työhön osallistumattomille takaavat sosiaaliturvasäännökset kumottiin ja palkat näin siirtyivät markkinavoimien ohjaukseen. Voimatasapainojärjestelmä, kultakanta ja liberaali valtio ovat tämän neljännen tekijän edellytys ja kääntöpuoli.

Enää emme siis elä markkinayhteiskunnassa, mutta ymmärtääksemme yhteiskuntaa, jossa nykyisin elämme, on hyödyllistä tarkastella markkinayhteiskunnan sisäistä dynamiikkaa. Suuri osa tästä dynamiikasta on nimittäin edelleen ”täällä tänään”.

Saatanallinen mylly ja yhteiskunnan itsepuolustus

Työn, maan ja rahan kuvitteellisuus tavaroina ei markkinayhteiskunnassa tee niiden tavara-

muotoisuutta vähemmän reaalisiksi. Päinvastoin. ”Niiden sisällyttäminen markkinamekanismiin merkitsee yhteiskunnan substanssin itsensä alistamista markkinoiden laeille.” (Polanyi 1944, 71.) Tämä tarkoittaa sitä, että myös niihin tulisi päteä markkinamekanismin yleisen periaatteen: ”Ei hinnan, ei tarjonnan, eikä kysynnän tule olla ennalta määrättyä tai ohjattua; vain sellaiset toimet ovat paikallaan, jotka varmistavat markkinoiden itseohjautuvuutta luomalla ehtoja, jotka tekevät markkinoista ainoan organisaatioperiaatteen talouden sfäärissä.” (Mts. 69.) Tämä puolestaan merkitsee luopumista kaikesta markkinamekanismin poliittisesta ohjauksesta, joka perustuisi esimerkiksi tapaan, moraaliiin tai uskontoon. Koska tämä periaate pätee myös maahan ja työhön eli luontoon ja ihmisiin, synnytetään yhteiskunnallisen olemassaolon peruselementtejä sokeasti hajalle jauhava ’saatanallinen mylly’, kuten Polanyi William Blaken tuon ajan tehtaita ja työpajoja kuvaavaa ilmaisua laajentaen (Lux 1990, 55) koko markkinayhteiskuntaa kutsuu. Saadessaan toimia vapaasti markkinamylyllä jauhavaa hajalle ja tuhoaa sen yhteiskunnan, joka tällaisen myllyn on pystyttänyt. Siksi markkinayhteiskunta välittömästi ja samanaikaisesti syntynsä kanssa synnyttää yhteiskunnallisen itsepuolustuksen ja siihen liittyvät vastavoimat markkinaperiaatteen universalisoinnille.

Polanyn strategiana on tarkastella saatanallisen myllyn toimintaa Englannissa, jossa se ensimmäisenä syntyi. Kurjuus, jota markkinamekanismin soveltaminen työtulon määräytymiseen aiheutti työtä tekeville ryhmille on Polanyn mukaan kuvittelukykyimme tuolla puolen. Nykypäivän lukija voi kuitenkin saada siitä jonkinlaisen käsityksen esimerkiksi lukemalla Marxin *Pääoma*-teoksessa runsaasti lainattuja brittiläisten tehdastarkastajien raportteja tai tutustumalla nykyisten kehitysmaiden tai ns. halpatuotantomaiden teollisuustyöväestön elinolosuhteisiin. Molemmissa tapauksissa on ni-

mittäin käynnissä sama traditionaalisiin elämänjärjestyksiin liittyvien toimeentulomekanismien tuhoaminen markkinamekanismin ehdoilla tapahtuvan työkyvyn tavaramuotoistamisen kautta.

Työn alistaminen markkinamekanismille ja vain markkinamekanismille johti palkkojen laskemiseen toimeentulominimin alapuolelle ja sen seurauksena työväestön sekä fyysiseen että moraaliseen rappioon. Tällä oli luonnollisesti erilaisten hyväntekijöiden aktiivisuutta herättävää moraalista vaikutusta, mutta ennen kaikkea se muodosti vakavan uhkan koko tuotannollisen toiminnan ja itsensä yhteiskunnallisen prosessin jatkuvuudelle. Tämän uhkan seurauksena syntyivät yhteiskunnallisen itsepuolustuksen moninaiset virtaukset, jotka kehivät suojautumiskeinoja markkinoiden vaikutusta vastaan. Näitä olivat mm. owenismi, chartismi, filantropia, osuustoimintaliike, ammattiyhdistysliike, poliittinen työväenliike ja myöhemmin valtiollinen työsuojelu- ja sosiaalilainsäädäntö. Niiden kaikkien tavoite oli sama: rajoittaa markkinamekanismin toimintaa niiltä osin kuin sen vaikutukset osoittautuivat kestäättömiksi. Lopputuloksena oli työn suojaaminen markkinoilta, jotka olisivat tuhonneet sen.

Maa vedettiin markkinamekanismin piiriin kolmessa vaiheessa: ”Ensimmäinen vaihe oli maaperän kaupallistaminen, feodaalisen maankoron saattaminen liikkeeseen. Seuraava oli ruoan ja orgaanisten raakamateriaalien tuotannon pakottaminen palvelemaan nopeasti kasvavaa teollista väestöä kansallisessa mittakaavassa. Kolmas oli vastaavan ylituotantomallin laajentaminen merten takaisille alueille ja kolonoihin.” (Polanyi 1944, 179.) Tämän prosessin vastavoimia ei täysin voi irrottaa työn suojelestusta, koska suhde maahan määrittää itse asiassa koko yhteiskunnallista luontosuhdetta ja työn organisointi on osa tätä suhdetta. Silti itse työväenluokka ei juurikaan ollut aktiivinen tässä asiassa, koska sen muodostavilta ryhmiltä oli jo

aiempien yhteismaan aitausten yhteydessä riistetty osallisuus maahan ja sen antimiin ja se uudessa järjestelmässä oli ensisijaisesti vain kiinnostunut mahdollisimman halpojen elintarvikkeiden saatavuudesta. Siksi maata puolustavien intressien ensisijaiset kantajaluokat olivat aristokratia ja talonpoikaisto. Lähinnä niiden aktiivisuuden varassa synnuyttiin sellainen maata ja siitä toimeentulonsa saavia ryhmiä markkinoilta suojaavien protektioiden järjestelmä, jota esimerkiksi Suomessa vasta nyt ollaan suhteellisen lopullisesti purkamassa.

Luonnon ja ihmisten lisäksi — niin paradoksaaliselta kuin se saattaakin kuulostaa — myös rahaa oli suojeltava markkinoiden vaikutukselta. Periaatteessa rajoittuminen yksinomaan kultakantaan sidottuun rahaan olisi markkinayhteiskunnan idean mukaista. Käytännössä tällaisella rahalla kuitenkin toimi vain ulkomaankauppa⁶. Kotimaassa olivat käytössä keskuspankin takaamat rahamerkit. Ne olivat ensinnäkin sujuvampia käsitellä ja toiseksi ja ennen muuta niihin liittyvät riskit olivat keskuspankin sillä tavoin tasaamia, että myös pienet ja keskisuuret liikeyritykset kykenivät toimimaan tuhoutumatta näin muodostuneessa markkinaympäristössä. Valtiollinen keskuspankkijärjestelmä on siis ymmärrettävä nimenomaan sellaiseksi protektionistiseksi instituutioksi, jota ei voida johtaa markkinayhteiskunnan ihanteesta, mutta jonka markkinayhteiskunta silti kaikkialla tuotti suojaamaan yhteiskunnallista kokonaisuutta itseohjautuvien markkinoiden tuhoisimmilta vaikutuksilta. Sama pätee myös esimerkiksi keskittymistä estäviin antitrustilainsäädäntöihin, joita useat maat kehittivät. Niiden tarkoituksena oli ja on edelleen estää monopolihintojen muodostuminen. Itse se seikka, ettei monopolihintojen muodostumista voida ehkäistä muutoin kuin protektionistisella lainsäädännöllä, joka puuttuu markkinoiden itseohjautuvuuteen, merkitsee kuitenkin luopumista juuri markkinayhteiskunnan perustavasta

periaatteesta eli ajatuksesta, jonka mukaan yhteiskunnallisesta synteisistä huolehtiminen voidaan luottaa yksinomaisesti itseohjautuville markkinavoimille.

Yhteenvetona voidaan siis todeta, että markkinayhteiskunta institutionalisoi talouden rakenneperiaatteeksi työn, maan ja pääomana toimivan rahan ”kuvitteelliset tavarat”⁷. Tämän prosessin kääntöpuolena se kuitenkin synnytti yhteiskunnallisen itsepuolustuksen, jonka myötä syntyneet protektiot romahduttivat rajoittamattomien markkinoiden idean omaan mahdottomuuteensa. Näin talouden ja politiikan ehdottoman erottelun varaan rakentunut sivilisaatio systemaattisesti tuotti juuri tämän eron purkautumista. Toisin sanoen valtiointervention minimoinnin varaan rakentunut taloudellinen järjestelmä kutsui ongelmiin törmätessään esiin juuri sitä valtiointerventiota, jota vapaiden markkinoiden puolustajat kiihkeästi vastustivat.

Markkinayhteiskunnan globalisoituminen

Markkinayhteiskunnan synnyn ja itseensä romahtamisen yhtäaikaisuus ei ollut sen dynaamisuuden este, ja Polanyin mukaan se jatkoikin laajentumistaan maailman mittaan koko 1800-luvun ajan. Järjestyksenä sen etenemisessä oli Englanti, manner-Eurooppa, USA, koloniat.

Kaikkialla käytiin läpi logiikaltaan sama kehitys, vaikka Englannin jälkeen tulevilla mailla olikin käytössään tieto Englannin kehityksen tuottamista ongelmista ja niiden brittiläisistä ratkaisumalleista. Siksi kansainvälisen järjestelmän vahvat maat kykenivät — sisäisistä voimasuhteistaan riippuvain tavoin — pehmentämään markkinayhteiskunnan toimeenpanon tuhoisia vaikutuksia yhteiskuntaan. Mitä heikommassa asemassa maa kuitenkin oli maailman mittaan kurottuvassa markkinayhteiskunnan järjestelmässä, sitä heikommalla mahdollisuudella sillä oli tehokkaaseen yhteiskunnalliseen itse-

puolustustukseen ja sitä katastrofaalisempia vastaavasti olivat markkinaperiaatteen läpiviennin vaikutukset sen väestöön ja luonnonympäristöön. Polanyi viittaa vuonna 1944 kirjoitetussa tekstissään ennen muuta kolonoihin, mutta yhtä hyvin voimme laajentaa tulkinnan koskemaan myös kolonioiden uudemman nimityksen kattamia alueita eli ns. kehitysmaita (ks. esim. Hakkarainen ym. 1991).

Valtioon interventio muodot

Markkinayhteiskunnan puolestapuhujien litanian valtion ja talouden ehdottomasta erosta on Polanyin mukaan illusorista kahdessakin mielessä. Ensinnäkin se peittää näkyvistä sen seikan, että valtio on aina läsnä jo ennen markkinoita. Markkinayhteiskunnan idean mukaiset yhteiskunnalliset uudistukset ajettiin Englannissa läpi juuri valtiollisin tai valtion suojaamin toimenpitein. Porvariston retoriikka muuttui valtionvastaiseksi vasta, kun markkinayhteiskunta oli jo pystytetty. Toiseksi se ei kykene tunnistamaan markkinayhteiskunnan toteutumisen ja yhteiskunnallisen itsepuolustuksen kaksoisliikettä, jossa ei ole kysymys kahden taistelevan puolueen tai ryhmän kamppailusta, koska yhteiskunnallinen itsepuolustus ei ole poliittisesti suunniteltua ja yhdestä pisteestä johdettua. Pikemminkin itsepuolustus on markkinaperiaatteen kääntöpuoli, joka desentrisesti nostattaa esiin erilaisia protektiopyrkimyksiä kaikkialla missä markkinaperiaatetta toteutetaan. Niinpä Englannin parlamentin äärioliberalistit yrittäessään 1860-luvulla kartoittaa markkinaperiaatetta vastustavia yhteiskunnallisia voimia ja julkista mielipidettä eivät löytäneet niitä lainkaan. Vastaliikkeet syntyivät kaikkialla vasta sitten kun markkinaperiaatetta jo sovellettiin. Ne kiinnittyivät aina aluksi sellaisiin elintärkeisiin erilliskysymyksiin kuin palokunnan säilyttämiseen markkinaperiaatteen ulkopuolella tai muihin puhtaasti käytännöllisiin

seikkoihin ja olivat siis puhtaasti käytännön sanelemia ratkaisuja.⁸

Äärioliberalistit joutuivat Polanyin mukaan markkinayhteiskunnan sisäisen ristiriidan tosiasian eteen viimeistään 1920-luvun lopussa, jolloin koko järjestelmä romahti. Tämä romahdaminen tapahtui lähes yhtäaikaisesti kolmessa eri muodossa, joiden kaikkien ytimessä on talouden ja politiikan ehdottoman eron purkamisen valtioon interventio keinoin, vaikka intervention muodot vaihtelevatkin.

Muodoista ensimmäinen on fasismin nousu, joka tietysti tiivistyy natsien valtaantuloon Saksassa, mutta jota tapahtuu laajalti myös muualla Euroopassa. Sen olennainen yhdistävä piirre ei Polanyin mukaan ole esimerkiksi nationalismi tai militarismi vaan se on nimenomaan populistinen ratkaisu talouden kriiseihin ja sitä esiintyy kaikkialla missä talouden ja politiikan eroa ei pureta kahden muun reagoitumallin mukaan.

Toinen näistä muista malleista on sosialismin nousu. Polanyi paikantaa sen pikemminkin NEP-politiikan alkuun Neuvostoliiton 20-luvulla kuin Venäjän vallankumoukseen. Vallankumouksen hän tulkitsee tyypillisesti vielä jatkavan Ranskan vallankumoukseen liittyvien ja markkinayhteiskunnan luomiseen suuntautuneiden valistusvallankumousten sarjaa. Vasta NEP viisivuotissuunnitelmien merkitsee talouden alistamista valtion poliittiseen ohjaukseen.

Kolmannen mallin muodostavat erilaiset New Deal-politiikat. Malli saa nimensä USA:n pörssiromahduksen jälkeisestä valtiollisesta talouden tukiohjelmasta, mutta vastaavia ohjelmia toteutettiin Polanyin mukaan myös esimerkiksi Ranskassa ja Englannissa.

Purkaessaan talouden ja politiikan ehdottoman erottelun ja asettaessaan markkinat valtiolliseen ohjaukseen malleista jokainen merkitsee luopumista markkinayhteiskunnan perusideasta. Polanyi ei luonnollisestikaan voinut vuonna 1944 julkaistussa teoksessaan arvioida eri mallien menestystä. Nyt, kun Polanyin teoksesta on

kulunut lähes viisikymmentä vuotta, meillä on siihen edellytykset.

Vaikka erilaisten äärioikeistolaisten ja rasis-
tisten ryhmien kannatusosuus useissa Länsi-
Euroopan maissa ajoittain lähenteleekin jopa
20 %:n rajaa, lienee perusteltua sanoa, että ai-
nakin teollisten länsimaiden osalta fasismi he-
gemonisena liikkeenä tuhoutui lopullisesti II
maailmansodan päättymiseen. Muidenkin maai-
lankolkkien osalta on ilmeistä, että sodan
päättymiseen liittyvä tapahtumakulku tekee fa-
sismiin vähemmän todennäköiseksi ratkaisu-
malliksi, mutta silti on mahdollista, että fasis-
min tyyppiset liikkeet vielä nostavat päätään
esimerkiksi Itä-Euroopassa ja entisen Neuvos-
toliiton alueilla.

Sosialismi vakiinnutti asemansa II maai-
masodan jälkiselvittelyissä lopulliselta pitkään
näyttäneellä tavalla. Nytemmin on kuitenkin
osoittautunut, että sen säilymisedot olivat hei-
kolla pohjalla kapitalistisessa maailmajärjestel-
mässä. Selviytyäkseen tässä maailmanjärjestel-
mässä se tuotti kaksi massiivista maailmanhis-
toriallista koetta, joiden lopputuloksen arvioi-
minen on vielä liian aikaista, mutta joita silti
voidaan jo nyt kommentoida. Ensimmäinen ko-
keista oli Neuvostoliiton perestroika, jonka
ideana oli avata valtio demokraattisille kansa-
laisvapauksille (glasnost) vapauttamatta silti
markkinoita. IVY:n nykyinen Rubikin kuutio
on seurausta tästä ratkaisumallista ja ainakin
Venäjällä näytetään etenevän markkinoiden va-
pauttamisen suuntaan. Sen seurauksena päädyt-
tään tilanteeseen, jonka analyysissa Polanyin
teoksesta on runsaasti hyötyä.

Toinen sosialismin maailmanhistoriallisista
kokeista on parhaillaan meneillä Kiinassa. Sen
strategia on päinvastainen kuin Neuvostoliiton
perestroikan: vapautetaan markkinoita avaa-
matta silti valtiota demokraattisille kansalais-
vapauksille. Lopputulosta voimme vain arvailla.

Polanyi itse asetti kirjansa loppupuolella
toivonsa ”vapaaseen teollisuusyhteiskuntaan”,

josta hän ei paljoa sanonut, mutta voimme tul-
kita sen tarkoittavan New Deal-politiikkojen
jatkoa demokraattisen hyvinvointi- ja sosiaali-
valtion ohjaamien markkinatalouksien oloissa.
Tarkastellessamme läntisten teollisuusmaiden
sodanjälkeistä kehitystä voimmekin todeta, että
Polanyi päätyi siihen yhteiskuntateoreetikolle
harvinaiseen tilanteeseen, että hän niiden osalta
sai juuri mitä halusikin. On tosin selvää, että
nämä maat noudattavat osin radikaalistikin toi-
sistaan poikkeavia malleja. Samoin on ilmeistä,
että niissä kaikissa valtion ja markkinoiden suh-
de ei kehity vain yksinkertaisesti valtiosäänte-
lyn lisääntymisen suuntaan vaan valtion ja
markkinoiden työnjako on jatkuvan määrittelyn
kohteena tavalla joka tuottaa eräänlaisen aalto-
liikkeen. (Ks. esim. Kosonen 1987.) Silti voim-
me yleisellä tasolla katsoa, että ne kaikki nou-
dattavat Polanyin vapaaksi teollisuusyhteis-
kunnaksi kutsumaa markkinoiden valtiollisen
suitsimisen mallia.

Nyt, kun Polanyin ohjelmallisista lausumista
on kulunut liki viisikymmentä vuotta ja to-
dellisuus on muotoutunut niiden suuntaviivo-
jen mukaisesti, on mahdollista arvioida pol-
anyilaista ratkaisumallia uudelta pohjalta.
Teen tämän hahmottamalla neljä kriisitendens-
siä, jotka vaivaavat tämän mallin mukaista val-
tiota. Kolmessa ensimmäisessä niistä nojautun
pääasiallisesti Gianfranco Poggin uuteen kir-
jaan *The State. Its Nature, Development and
Prospects* (1990).

Alueellisuuden kriisi

Ensimmäinen nykyajan valtion kriisi on *alueel-
lisuuden kriisi*. Weberiläisen lähtökohdan mu-
kaisesti olemme tottuneet ajattelemaan, että
valtio on poliittinen herruusyhteenliittymä,
joka menestyksellisesti esittää vaateen legitiim-
in fyysisen pakkovallan monopolista alueel-
laan (Weber 1978, 54). Tämän tyyppinen suve-
reenius on myös jotain, jota Polanyin luottamus

valtion kykyyn suitsia markkinoiden saatanallinen mylly edellyttää. Ainakin tämän päivän maailmassa on kuitenkin peräti kyseenalaista hallitseeko mikään valtio aluettaan Weberin ja Polanyin edellyttämällä suvereeniudella. Tätä voidaan kutsua alueellisuuden kriisiksi. Sillä on poliittinen, taloudellinen ja kulttuurinen aspektinsa.

Poliittisessa mielessä valtion kykyä hallita aluettaan kyseenalaistaa kaksi II maailmansodan jälkeen vakiintunutta ilmiötä. Ensimmäinen niistä on kansainvälinen terrorismi ja toinen ydinaseen tulo osaksi maailmapolitiikan keinovarastoa. Molemmat niistä tekevät kyseenalaiseksi valtioiden kyvyn käydä ennakoitavissa olevaa sotaa, joka ratkaisee erimielisyydet. Tämä on pulmallista, koska juuri sotaan ja sen uhkaan perustuvat laskelmat ja viimekädessä sota ovat perinteisesti pitäneet järjestystä yllä valtioiden välisessä tilassa. Valtioiden sisällä järjestyksestä on huolehtinut valtion takaama laki, mutta valtioiden välisestä tilasta lait ovat tosiasiallisesti puuttuneet. Silloinkin kun niitä on ollut, niiltä on puuttunut valtion tapainen periaatteellisen tai käytännöllisen väkivaltamopolin omaava pätevyyslähde. Tämän vuoksi valtioiden välisessä tilassa järjestyksestä on huolehtinut vahvimman laki. Se ei ole moraalisesti erityisen kunnioitettava periaate, mutta se on mahdollistanut suhteellisen ennakoitavissa olevan kansainvälispoliittisen tilanteen, jonka kääntöpuolena valtioiden rajat ja alueellisen kontrollin auktoriteetit ovat yleensä pysyneet selvinä ja pulmakysymykset on voimatasapainon vaihdellessa ratkaistu sodissa tai sodanuhkan varjostamisissa neuvotteluissa. Siis: ei reilu, mutta ennakoitavissa oleva peli.

Sekä terrorismi että ydinase muuttavat tätä alueelliseen sotaan sidottua peliä. Globaalin viestinnän aikakauden terroristien ei ole pakko mennä Israeliin iskeäkseen Israelia vaan sen voi yhtä hyvin tehdä pieni keveästi aseistettu joukko Münchenissä. Vastaavasti ydinase hävittää

suuren ja pienen välisen eron niin kauan kun pienelläkin on ydinaseita tarpeeksi. Tämän tyyppisiin uusiin sodankäynnin muotoihin liittyviä vihollisia ei yleensä voi voittaa täydellisesti eikä niitä vastaan voi puolustautua perinteisellä alueellisen kontrollin suojaamiseen ja laajentamiseen tähtäävällä varustautumisella.

Toisentyypinen valtioiden alueellista suvereniteettia kyseenalaistava poliittinen tekijä on kansainvälinen integraatio. Suomessa kysymys on erityisen ajankohtainen EY-ratkaisun vuoksi, mutta voidaan myös yleisemmin viitata mm. sellaisiin kansainvälisiin sopimusjärjestelmiin, joiden suhteen pienet valtiot useimmiten ovat ota tai jätä -tilanteessa.

Taloudellisesti valtion kykyä hallita aluettaan kyseenalaistaa taloudellisten suurkorporaatioiden olemassaolo. Ne ovat talousimperiumeja, jotka eivät rajoitu toimimaan yhden valtion alueella ja joiden budjetit saattavat helposti olla suurempia kuin pienten valtioiden budjetit. On selvää, etteivät ainakaan pienet tai edes keskisuuret valtiot pysty kontrolloimaan näitä jättejä. Pikemminkin suurkorporaatiot voivat tuotantonsa sijoituspäätöksillä, valuuttasiirroilla, poliittisten ryhmien rahoituksella ja vastaavilla taloudellisilla keinoilla kontrolloida valtioita.

Lopulta valtion kyky kontrolloida aluettaan on kulttuurisesti uhanalaisena uskonnollisen fundamentalismin ansiosta, joka murentaa kansallisvaltiollista uskollisuutta uskonnollisen hyväksi. Mieleen tulee tällöin tietysti ensimmäisenä islamilainen fundamentalismi, mutta sama pätee myös kristilliseen fundamentalismiin esimerkiksi USA:ssa ja Itä-Euroopassa.

Yhtenäisyyden ja demokratian kriisit

Toinen nykyajan valtion kriisi on *rationaalisuuden ja yhtenäisyyden kriisi*. Se tiivistyy kysymykseksi, onko valtiolla tahto vai tahtoja?

Toisin sanoen kysymys on siitä, voidaanko valtiointerventiossa ylipäättään lainkaan paikantaa jotain suurta linjaa ja suhteellisen yhtenäistä komentokeskusta vai ovatko valtion eri byrokratiat sillä tavoin hajalla, että kukin niistä toteuttaa omia logiikoitaan, jotka tuottavat keskenään vastakkaisia vaikutuksia. Tämä kysymys on sitä polttavampi mitä useammalle elämänalueelle valtio sääntelynsä ulottaa.⁹

Kolmas ja edelliseen liittyvä nykyajan valtion kriisi on *demokratian kriisi*. Demokratia itsessään näyttää toimivalta valtion legitimitteiperustalta ainakin teollistuneissa länsimaissa. Ongelmana on kuitenkin se, ettei demokratia oikein tunnu toteutuvan. Ei esimerkiksi ole selvää missä määrin kansalainen voi kontrolloida valitsemansa kansanedustajan tekoja. Yhtä epäselvää on missä määrin parlamentin kansanedustajat voivat kontrolloida hallituksen ministerien tekoja ja kaikkein epäselvintä on se, missä määrin hallitus kykenee kontrolloimaan valtiobyrokratian toimintaa. Tällaisissa ongelmassa on paljolti kysymys tiedonkulusta. Asioita on paljon ja niihin perehtyminen vaatii sekä tietynasteista spesialisoitumista että aikaa. Lisäksi siihen ei aina tarjota edes mahdollisuutta. Periaatteessa ratkaisun tarjoavat tehostettu tiedottaminen ja päätöksenteon hajauttaminen. Molemmat näistä kuitenkin uhkaavat hallinnon efektiivisyyttä eikä tiedotukselle aina edes löydy kiinnostuneita vastaanottajia tai hajautetulle päätäntävällälle käyttäjiä. Siksi demokratia toimii kyllä legitimaatiofiguurina, mutta on käytännössä kuollut kirjain.

Ohjausperiaatteen globalisoinnin kriisi

Viimeistä, mutta ei todellakaan vähäisintä, nykyajan valtion kriisiä voisi kutsua *ohjausperiaatteen globalisoinnin kriisiksi*. Käytännössä polanylainen vapaa teollisuusyhteiskunta on merkinnyt sitä, että teollisessa lännessä valtio on markkinoiden sijasta ottanut vastuun kansa-

laisten hyvinvoinnista. Niinpä useimmat meistä eivät ensimmäiseksi syytä kapitalistia vaan valtiota, jos palkka ei riitä. Taloustieteilijä Robert L. Heilbronerin (1980, 290) mukaan olemme jo saaneet tästä seikasta vaivaksemme pysyvän ja hankalasti kurissa pidettävän inflaatiotendenssin, joka ei liity suoranaiseen taloudelliseen kriisiin vaan toteutuu myös vakaina aikoina ja noususuhdanteen vallitessa. Tämä on kuitenkin pieni ongelma, jos ajattelemme niitä ongelmia, joihin teollisissa länsimaissa menestykselliseksi osoittautunut ratkaisu eli vapaat markkinat hyvinvointi- ja sosiaalivaltion ohjauksessa törmää mikäli sitä pyritään globalisoimaan.

Jo nyt on epäselvää mihin asti luonnonympäristön kestävyys riittää, mutta entä jos köyhyysraja Pohjoisen ja Etelän, tai edes Lännen ja Idän välillä pyrittäisiin ylittämään? Sehän tarkoittaisi sitä, että myös Imperiumin ulkopuolella (Hakkarainen ym. 1991) eläviin ihmisiin pitäisi se mikä nykyisin pätee meihin eli että riiston käsitettä (Marx 1974) voitaisiin kyllä käyttää analyytisenä käsitteenä, mutta se olisi menettänyt merkityksensä kouriintuntuvana reaalikäsitteenä. Voi nimittäin olla, että analyytisesti tarkastellen suomalaista työläistä riistetään, mutta hän tulee silti rivitaloasuntoineen, autoineen, kesämökkeineen ja kodinkoneineen toimeen varsin mukavasti sen kaksi kolmannelta valveillaoloajastaan, jota hän ei vietä työssä silloin kun ei satu olemaan koulutuksessa, vuosilomalla, eläkkeellä tai palkallisella sairauslomalla. Sama pätee luonnollisesti vielä suuremmassa määrin keskiluokkiin, mutta optimistisestikin laskien tässä on kysymys noin viidenneksestä maailman väestöstä. Entä jos loputkin 4 miljardia haluavat jääkaappipakastimen? Ja entä kun meitä vuonna 2030 onkin jo 11 miljardia?

Tässä on erotettavissa kaksi ongelmaa. Ensimmäinen liittyy luonnon kantokykyyn. Tuntuu epäuskottavalta, että etenisimme teknologisessä kehityksessä niin nopeasti, että mikään

luonnon kantokyvyn kanssa yhteensopiva ratkaisu yltäkyläisyyden globalisointiin olisi mahdollinen. Toinen ongelma on yhteiskuntatieteellinen. Ei ole selvää mille Polanyin kuvaamaan markkinoiden universalisoitumiseen liittyvä yltäkyläisyyden kasvu oikein perustuu. On selvää, että se ei olisi ollut mahdollista ilman teollista vallankumousta, mutta onko se riittävä ehto? Kautta teolliseen järjestelmään liittyvän vaurauden lisääntymisen aikakauden on vallinnut myös toinen vakioisena pysyvä seikka: yltäkyläisyyden rinnalla on vallinnut työtä tekevien luokkien ja markkinamekanismin piiristä suljettujen ryhmien kurjuus. Tätä ei vain enää ole niin helppoa havaita kuin esimerkiksi teollistumisen alkuaikojen Englannin tehdastarkastajien raportteja lukiessa, koska emme ajattele, että TV:n uutispätkien kahunäyillä Imperiumin ulkopuolelta olisi mitään tekemistä halpojen tietokoneiden tai tehdasvalmisteisten savukkeiden kanssa. Voi kuitenkin olla, että olemme väärässä. Voi olla, että markkinoiden ja hyvinvointivaltion varaan rakennettu järjestelmä tuottaakseen yltäkyläisyyttä yhtäällä edellyttää kurjuutta toisaalla (ks. Wallerstein 1987).

Maailmanvaltio?

Osaan edellä mainituista ongelmista on reagoitu purkamalla kansallisvaltiollisten poliittisten rakenteiden ehdottomuutta ja tiivistämällä globaalia yhteistyötä. Tähän on ollut sekä poliittista että taloudellista motivaatiota. Talouden osalta kiinnostus on perustunut ennen muuta markkina-alueiden kasvattamiseen ja ennakoitavissa olevien juridisten toimintaympäristöjen laajentamiseen. Poliittisia motivaatioita on monia. Yksi merkittävimmistä on tietysti ollut se, että kansalliset ja kansainväliset pääomat kykenevät usein ohjaamaan valtiollisia ratkaisuja toivomaansa suuntaan ja globalisoituminen on ollut niiden intressissä. Muita seikkoja ovat mm. se markkinoiden suitsimispyrkimyksiin

liittyvä seikka, että kun pääomat ovat monikansallisia, on myös niiden toimintaa ohjaamaan pyrkivien poliittisten rakenteiden oltava ylikansallisia.

Gloobaalien rakenteiden muodostuminen on tavallaan vastaus ennen kaikkea alueellisuuden kriisiin. Yhtenäisyyden ja demokratian kriisit se jättää ennalleen, mutta koska ne jo kansakunnan mittakaavassa ovat niin ilmeiset, ei kokoluokan suurentaminen niiden osalta merkitse laadullista muutosta. Toisin ilmaisten: sekä politiikan että hallinnon pelit noudattavat globaaleissa oloissa samoja logiikoita kuin kansallississakin. Entä sitten ohjausperiaatteen globalisoinnin ongelma? Jos jatkamme Polanyin ajatuslinjaa, toivoa olisi kai etsittävä juuri New Deal-politiikkoja jatkavan demokraattisen hyvinvointi- ja sosiaalivaltion rakenteiden globalisoitumisesta. EY:n kiinteytyminen on osa tätä kehitystä, mutta mm. EY myös paljastaa tämän kehityksen ristiriidat. Voidaan nimittäin katsoa, että EY:n muodostuminen vain vahvistaa rikkaan Pohjoisen sulkeutumista itseensä noustessaan Euroopan USA:n ja Japanin rinnalle omaksi integroiduksi voimakeskukseksi. On perin ymmärrettävää, että kun George Bush isällisen ystävällisesti ja voitonriemuisesti puhuu Neuvostoliiton sortumisen jälkeisestä uudesta kansainvälisestä järjestyksestä, muutkin kun Saddam Hussein poistavat varmistimen aseestaan. Mutta silti. Mitä muutakaan toivoa meillä on?

Viitteet

1. Polanyin ajatusta voidaan havainnollistaa vertaamalla sitä weberiläisen taloudenpidon typologiaan (ks. Hietaniemi 1990, 139-43). Siinä perustava erottelu tehdään tarpeentyydytykseen ja voitontavoitteluun tähtäävän taloudenpidon välillä. Suurin osa historian tuntemista yhteiskunnista on organisoitunut tarpeentyydytykseen tähtäävän taloudenpidon varassa ja ymmärtänyt Aristoteleen tavoin ekonomialla eli kotitalousopilla vain tarpeentyydytykseen tähtäävää taloudenpitoa. Polanyi-ilainen markkinayhteiskunta ei kuitenkaan tarkoita vain voitontavoitteluun tähtäävää ta-

loudenpitoa vaan rationaalisen kapitalismin erityistä muotoa weberiläisessä mielessä. Kysymys on kapitalismista erotukseksi sporadisesta voitontavoittelusta. Edelleen kapitalismin kategorian sisällä on kysymys siinä mielessä rationaalisesta kapitalismista, että on luovuttu sellaisista lyhytjänteisistä muodoista kuin seikkailu- ja ryöstökapitalismi. Edelleen rationaalisen kapitalismin kategorian sisällä on luovuttu sellaisista poliittisesti orientoituneen kapitalismin muodosta kuin valtionhankkijakapitalismi ja imperialistinen kapitalismi puhtaan markkinaorientoituneen kapitalismin hyväksi.

2. Edelleen Weberin avulla havainnollistaen: markkinaorientoituneen kapitalismin kategoriassa voidaan vielä weberiläisittäin tehdä erottelu yksinkertaisen yrityskapitalismin ja modernin teollisuuskapitalismin välille. Erona tässä on se, että yksinkertaisessa yrityskapitalismissa työn tuotteet ovat tavaroita ja niiden tuotanto orientoituu markkinamahdollisuuksien mukaan, mutta vasta modernissa teollisuuskapitalismissa työorganisaatio on sellainen, että kaikki tuotannon osatekijät on saatettu markkinoille. (Hietaniemi 1990, 141.) Polanyiin markkinayhteiskunta on siis moderni teollisuuskapitalismi Weberin termin. Samalla se tietysti on juuri se yhteiskunnallinen muodostuma, jonka liikelajeja Marx jäljitti *Pääoma*-teoksessa.
3. Vastaavan tyyppisestä konseptiosta ks. Baudrillard (1975). Baudrillardin ”tuotannon peili” -ajatukselle nojautuvasta Marx-kritiikistä ks. esim. Heiskala (1986a) ja työn ja tarpeen käsittein todellisuutta tarkastelevan tulkintakoodin historiallisen rajallisuuden tematiikasta yleisemmin esim. Aro (1988).
4. Erottelu talouden ja politiikan välillä edellyttää sellaista rikkauden käsitteen transformaatiota, jota ennen muuta Intian kastilaitoksen tutkimuksistaan tunnettu antropologi Louis Dumont hahmottaa kirjassaan *Essays on Individualism* (1986). Dumont'n mukaan modernille lännelle ominainen taloudellinen ajattelu ja käytäntö eroaa kahdessa suhteessa nk. traditionaalisista yhteiskunnista, joihin meidän on valtiottomien heimoyhteiskuntien lisäksi luettava myös sellaiset korkeakulttuuriset sivilisaatiot kuin Rooman imperiumi ja Egyptin uusi valtakunta kaikessa loistossaan. Ensimmäinen Dumont'n hahmotama ero on se, että ”suurimmassa osassa yhteiskuntia... ihmisten väliset suhteet ovat tärkeämpiä ja korkeammalle arvostettuja kuin suhteet ihmisten ja

- tavaroiden välillä. Tämä ensisijaisuus kääntyy ylösalaisin modernissa yhteiskuntatyyppissä, jossa *suhteet ihmisten välillä alistuvat suhteille esi-neiden välillä.*” (Mts. 106.) Toinen, ja edelliseen liittyvä, ero on se, että ”löydämme modernista yhteiskunnasta *uuden rikkauden käsitteen.* Traditionaalisen tyyppin yhteiskunnissa liikkumaton rikkaus (tilukset) erottuu tarkasti liikuteltavissa olevasta rikkaudesta (raha, karja) sen seikan ansiosta, että oikeudet suhteessa maahan ovat sulautuneet sosiaaliseen organisaatioon siten, että näihin oikeuksiin liittyy valtaa suhteessa ihmisiin. Tällaiset oikeudet tai sellainen ’riikkaus’, joka luonteeltaan on ihmisten välisten suhteiden asia, ovat olennaisesti arvostetumpia kuin liikuteltavissa oleva rikkaus... Modernien myötä tässä tapahtui vallankumous: sidos liikkumattoman rikkauden ja suhteessa ihmisiin omatun vallan välillä katkesi ja liikuteltavissa oleva rikkaus tuli täysin itsenäiseksi samalla kun liikkumattomasta rikkaudesta tuli arvoltaan alempi, vähemmän täydellinen, aspekti; lyhyesti sanoen: *syntyi autonominen ja suhteellisen yhtenäinen rikkauden kategoria.*” (Mts. 106–7; korostukset lisätty.) Nämä erot ovat olennaisia modernien markkinoiden toiminnan ymmärtämisen kannalta, koska — kuten Dumont toteaa — ”vain tästä perspektiivistä voidaan tehdä selkeä erottelu sen välille mitä me kutsumme ’poliittiseksi’ ja sen välille mitä me kutsumme ’taloudelliseksi’. Tämä on erottelu, jota traditionaaliset yhteiskunnat eivät mahdollista.” (Mts. 107.) — Marxin työn tulkinnasta juuri mainittujen rikkauden käsitteessä tapahtuneiden transformaatioiden kritiikiksi ks. Lohmann (1986), myös Heiskala (1986b).
5. Kultakannan taru sinänsä ei tosin päättynyt tähän vaan siihen palattiin osittain II maailmansodan jälkeen. Lopullisesti kultakannasta luovuttiin, kun USA:n dollari irrotettiin siitä vuosina 1971–73 ja kaikki valuutat päätettiin ”kellumaan”. (Ks. esim. Ilmonen 1991, 260.)
 6. Mainittakoon, että tämä on se syy, jonka vuoksi myös Marx *Pääoma*-teoksen rakennetta koskevissa suunnitelmissaan ajatteli kapitalismin kuvausjärjestelmän olevan valmis vasta, kun tavaroiden abstraktiosta alkanut kuvaus voidaan päättää maailmanmarkkinoiden konkretiaan (ks. esim. Rosdolsky 1980). Marx itse ei tunnetusti koskaan ehtinyt päättää suurteostaan ja voimme siksi vain arvailla miltä mm. valtiota ja maailmanmarkkinoita käsittelevät osuudet olisivat näyttäneet.
 7. Jäsenysvoimaisemman kulttuuriteoreettisen kä-

sitteistön puutteessa Polanyi puhuu työn, maan ja rahan ”kuvitteellisuudesta” korostaakseen näiden muotojen kulttuurista spesifisyyttä. Tässä suhteessa Jean Baudrillardin (1975) käsitteistö on selvästi kehittyneempää puhuessaan työn ja tuotannon koodista ja siitä muodostuvasta ”tuotannon peilistä”, jonka alaisuuteen kaikki inhimilliset elämänilmaukset jäsenetään. Ongelman Baudrillardin käsitteistössä näyttäisi kuitenkin muodostavan oletus tuotannon ja representaation koodien rakenneyhtäläisyydestä. Ensinnäkään ei ole selvää mitä rakenneyhtäläisyydestä voidaan päätellä (ks. Heiskala 1985, 68-70). Toiseksi rakenneyhtäläisyys ei näyttäisi ulottuvan niin pitkälle kuin Baudrillard olettaa. On totta, että merkki jakaantuu merkitsijään ja merkittyyän ja tässä voidaan nähdä rakenneyhtäläisyys tavaraan, joka jakautuu vaihtoarvoon ja käyttöarvoon. Näin on erityisesti, koska de Saussure (1980, 79) kehittää merkin merkitysarvon käsitteen eksplisiittisenä metaforana taloustieteellisestä arvon käsitteestä. Edelleen on mahdollista ajatella, että semioittikatieteen synty heijastelee yhteiskunnallisissa suhteissa tapahtunutta muutosta saman tyyppisesti kuin poliittisen taloustieteenkin synty: vain tietyn tyyppiset yhteiskunnat synnyttävät sellaisia yleiskäsitteitä kuin tavara ja merkki ja niihin kiinnittyneitä tietomuotoja. Näiden rakenteellisten yhtäläisyyksien lisäksi talouden ja representaation välillä on kuitenkin myös tärkeitä eroja. Vaikka merkit vaihtuvat toisiksi tiettyjen sääntöjen mukaan kuten tavaratkin, ei representaation alueella ole olemassa sellaista ”supermerkkiä”, joka vaihtuisi kaikiksi merkeiksi kuten vaihtoarvo/raha talouden alueella vaihtuu mihin tahansa tavaraan. Ei myöskään tunnu luonteelta olettaa, että tällainen supermerkki olisi syntymässä, koska se ilmeisesti olisi kommunikaatiossa hyödytön. Jos se nimittäin voisi vaihtua miksi tahansa merkiksi eli olisi synonyminen kaikkien merkien kanssa, se ei voisi välittää informaatiota, koska sen merkitty olisi liian rikas ja monitulkintainen. Mm. tällaisen supermerkin puuttumisen vuoksi ei myöskään ole syytä olettaa, että se mistä Baudrillard on puhunut simulaationa jotenkin vastaisi pääoman arvonnäkökulmaa talouden piirissä.

8. Tämä Foucault'n kirjoitukset mieleen tuova vastarinnan desentrisyys ei tietysti tarkoita sitä, etteikö kehityksen myöhemmissä vaiheissa olisi tapahtunut poliittisen työväenliikkeen muodostumiseen liittyvää yhteiskunnallisen kamppailun

voimakeskusten muodostumista.

9. Valtiosääntelyn laajenemiseen puolestaan liittyy tunnettu lisäongelma, josta voidaan Habermasin (1982) termein puhua elämänsä maailman kolonisoitumisen vaarana. Talouden osalta tällain on kysymys juuri sen tyyppisistä prosesseista, joita Polanyi analysoi, mutta sen lisäksi myös valtion ja poliittisen järjestelmän voidaan katsoa noudattavan spesifiä rationaliteettia, jonka laajentamisella yhä useammille elämänalueille voi olla muita rationaliteetteja patologistesti tuhoavaa vaikutusta.

Kirjallisuus

- Aro, Jari 1988: *Yhteiskunnallistuminen ja tarpeet*. Tampere: Tampereen yliopisto, sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Tutkimuksia, sarja A:12/1988.
- Baudrillard, Jean 1975: *The Mirror of Production*. Translated with "Introduction" by Mark Poster. St. Louis: Telos Press.
- Dumont, Louis 1986: *Essays on Individualism. Modern Ideology in Anthropological Perspective*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Habermas, Jürgen 1982: *Theorie des kommunikativen Handelns. Band 2: Zur Kritik der funktionalistischen Vernunft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Hakkarainen, Outi & Tammilehto, Olli & Wallgren, Thomas (toim.) 1991: *Imperiumin ulkopuolelta. Kehityskriittisiä puheenvuoroja*. Helsinki: Gaudemus.
- Heilbroner, Robert L. 1980: *The Worldly Philosophers. The Lives, Times and Ideas of the Great Economic Thinkers*. New York: A Touchstone Book/Simon and Schuster.
- Heiskala, Risto 1985: *Vapauden ja välttämättömyyden valtakunnat. Emansipaatio ja ekonomiakritiikki*. Helsinki: Tutkijaliiton julkaisusarja 33.
- Heiskala, Risto 1986a: Marxisin rajalle! *Tiede & edistys* 11 (1986), 1:25-34.
- Heiskala, Risto 1986b: Marx, moderni maailma ja yhteiskunnallisen hallinnan ongelma. *Poliittikka* 28 (1986), 2:126-139.
- Hietaniemi, Tapani 1990: Max Weber, pörssi, markkinayhteiskunta ja kapitalismi. S. 107-153 teoksessa Max Weber: *Pörssi*. Jyväskylä: Tutkijaliiton julkaisusarja 65/Gummerus.
- Ilmonen, Kaj 1991: Rakas paha raha. Huomioita rahan ansainnasta ja rahan merkityksistä. *Sosiologia* 28 (1991), 4: 259-272.
- Kosonen, Pekka 1987: *Hyvinvointivaltion haasteet*

- ja pohjoismaiset mallit*. Tampere: Vastapaino/Sosiaalipoliittisen yhdistyksen tutkimuksia 48.
- Lohmann, Georg 1986: Marx's Capital and the Question of Normative Standards. *Praxis International* 6 (1986), 3:353-372.
- Lux, Kenneth 1990: *Adam Smith's Mistake. How a Moral Philosopher Invented Economics and Ended Morality*. Boston and London: Shambhala.
- Marx, Karl 1974: *Pääoma. Kansantaloustieteen arvostelua. 1 osa*. Moskova: Kustannusliike Edistys.
- Poggi, Gianfranco 1990: *The State. Its Nature, Development and Prospects*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Polanyi, Karl 1944: *The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston: Beacon Press.
- Rosdolsky, Roman 1980: *The Making of Marx's 'Capital'*. Translated by Peter Burgess. London: Pluto Press.
- Saussure, Ferdinand de 1980: *Course in General Linguistics*. Introduction by Jonathan Culler. Edited by Charles Bally and Albert Sechehaye in collaboration with Albert Reidlinger. Translated from the French by Wade Baskin. Bungay, Suffolk: Fontana/Collins.
- Wallerstein, Immanuel 1987: *Historiallinen kapitalismi*. Tampere: Vastapaino.
- Weber, Max 1978: *Economy and Society. An Outline of Interpretive Sociology*. Edited by Guenther Roth and Claus Wittich. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.